

Araştırma Makalesi

Destûr ve Düstûr Şiirleri Üzerine Bazı Tespitler¹

Some Determinations on Destûr and Düstûr Poems

Mümin TOPCU¹

¹ Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi, topcumumin@gmail.com

Öz: Edebî eserlerimizin bütünüyle tespit edilip tür ve şekil bilgisinin tamamen belirlenememesi nedeniyle bazı edebî ürünlerimizin belirleyici özellikleri ortaya konulamamıştır. "Destûr" ve "düstûr" türü şiirler de bunlardandır. Bir cönkte rastladığımız Şeydâyî, Cemâlî, Hulûsî ve Niyâzî mahlaslı şairlere ait "düstûr" başlıklı dört şiir ilgimizi çekti. Konuyu araştırdığımızda gördük ki bu şiirler, "destûr" olarak adlandırılmış ve 13. yüzyıldaki "yort savul" ile ilişkilendirilmiştir. Örnekleri az olan bu şiirlerin 19. ve 20. yüzyılda da benzer bir üslûpla devam ettiği belirtilmiş fakat bunların tür mü tarz mı olduğu tartışılmış ve bir neticeye varılamamıştır. İncelemelerimiz sonucunda "destûr" ve "düstûr" kelimelerinin yazılışlarının aynı olmasının bir belirsizliğe neden olduğu kanaatine vardık. Bu bağlamda makalede edebiyatımızda "destûr" ve "düstûr" adlı birbirinden farklı iki şiir grubunun oluştuğu iddiasından hareket edeceğiz. Önce Farsça kökenli "destûr" türü ile izin isteme konulu şiirleri kısaca gözden geçireceğiz. Sonra Arapça kökenli "düstûr" kelimesinden hareketle, yazmalarda yer aldığını gördüğümüz "düstûr" başlıklı sihr-i helâl tarzı ile yazılmış şiirleri inceleyip bu şiir türlerini tanımaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: Şiir, tasavvuf, destûr, düstûr, yort savul, sihr-i helâl.

Abstract: Due to the fact that our literary works have not been completely identified and their genre and form information has not been completely determined, the determining features of some of our literary products could not be revealed. "Destûr" and "düstûr" type poems are among these. Four poems titled "düstûr" belonging to poets with the pseudonyms Şeydâyî, Cemâlî, Hulûsî and Niyâzî that we came across in a cönk attracted our attention. When we researched the subject, these poems were named "destûr" and associated with the "yort savul" of the 13th century. It was stated that these poems, of which there are few examples, continued in a similar style in the 19th and 20th centuries, but whether they were a genre or a style was debated and no conclusion was reached. As a result of our investigations, we came to the conclusion that the same spelling of the words "destûr" and "düstûr" caused an ambiguity. In this context, in this article, we will proceed from the claim that there are two different poetry groups named "destûr" and "düstûr" in our literature. First, we will briefly review the Persian-origin "destûr" genre and poems about asking for permission. Then, based on the word "düstûr" of Arabic origin, we will examine the poems written in the style of "sihr-i halâl" titled "düstûr" that we have seen in manuscripts and try to recognize these poetry types.

Keywords: Poetry, sufism, destûr, düstûr, yort savul, anjanbament.

Atıf: Topcu, M. (2024). "Destûr ve Düstûr Şiirleri Üzerine Bazı Tespitler". *Edebî Eleştiri Dergisi*. 8(1): 86-104.

DOI: 10.31465/eeder.1400015

Geliş/Received: 04.12.2023

Kabul/Accepted: 08.03.2024

Yayın/Published: 26.03.2024

¹ Kapadokya Üniversitesi'nin 3-4 Ağustos 2023'te düzenlediği Âşık Sanatı Sempozyumu'nda makalenin özü sözlü olarak sunulmuştur.

Giriş

Murat Turan'a ait bir cönkte² karşılaştığımız dört adet “düstûr” başlıklı şiir dikkatimizi çekti. Konuyu araştırdığımızda Öztürk'ün, “Destûr Başlıklı Şiirleri Nasıl Okumalıyız?” başlıklı makalesiyle karşılaştık. Makalede “destûr” kelimesinin terim anlamıyla ilgili yeterli bilgi ve belge sunulamamış olup “Destûr” başlıklı sekiz şiir incelenmiş ve bu şiirlerin ortak yönleri, edebî özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Öztürk, bu şiirleri biçim bakımından bir tasnife tâbi tutmanın mümkün olmadığını belirtmiş ve bunların tür mü tarz mı olduklarına karar verememiştir. Ancak şiirlerin içerik özelliklerine ve yazıldığı çevrelere dikkat çekerek Destûr okunuşunu tercih eden Öztürk, yazmalarda yer alan bu şiirleri, XIII. yüzyıldaki “yort savul” ile ilişkilendirmiştir. “Yort savul” ise Rabbini / padişahını bilmesi gereken kulun ondan gayrıyı uzaklaştırmak yani “mâ-sivâyı terk etmek” anlamına gelen ve “savulun” ya da “uzaklaşın padişah geliyor” edasıyla söylenen dinî-tasavvufî konulu şiirlerdir. “Destûr” şiirlerini, Yunûs Emre'deki “yort savul” şiirlerinin 20. yüzyıl şiirine ilham vermesinin bir sonucu olarak gören ve Ece Ayhan'ın şiirlerindeki “yort savul” etkisine dikkat çeken Öztürk, bu durumda Ahmed-i Yesevî geleneğindeki “mâ-sivâ” fikrinin Yûnus Emre'de “yort savul” ile ifadesini bulmuş olduğunu ve oradan da 19. yüzyıldaki “destûr” şiirlerine sindiğini ve nihayet 20. yüzyıl Türk şiirindeki “yort savul” ruhunu yeniden dirilttiğini belirtir (2017: 174-197).

Farsça kökenli olan “destûr” kelimesinin “izin, müsaade, ruhsat; Zerdüşterde ruhanî başkan; izin verin geçelim; müsaade edin, kimse olmasın, açılın savulun; müsaade et; cin ve peri şerrinden kurtulmak için söylenen söz, kanun töre” (Devellioğlu, 1993: 180), anlamlarında kullanıldığını görürüz. “Destûr” kelimesi, Mevlevî ve Bektaşî şeyhleri ve tarikat büyüklerinden izin almak için veya zor bir işe girişirken evliyanın ruhaniyatından müsaade almak için kullanılır (Uludağ, 1999: 143). Destûrlar, meclise girme ve söz söyleme anlamlarında izin isteme anlam ve edalı bu şiirlerdir. Bu şiirler, Türk halk şiiri geleneğinde geniş bir söylem zeminine sahip olup günümüze kadar canlı bir şekilde gelmektedir. Destûrlara örnek olabilecek birçok şiir vardır. Pir Sultan Abdal'a ait “İçeri Gireyim Destûr Olursa” (Abdal, 2016: e-kaynak), başlıklı şiiri olmak üzere daha birçok şiir, bu tarz şiirlere örnek olarak verilebilir. Günümüz şiirlerinden “Destur Verilince” (Barlıoğlu, 2016: e-kaynak), “Destur” (Ünal, 2016: e-kaynak), “Destur Aldın mı Gönül” (Yenişafak, 2016: e-kaynak), “Destur Verin Erenler HUUUU!” (Sıkıçkoğlu, 2016: e-kaynak), “Destur Verin Geliyoruz” (Koğucak, 2016: e-kaynak) ve “Destur Hacı Bektaş'ım” (Solak, 2016: e-kaynak), vb. dinî-tasavvufî içerikli olan bu şiirlere “destûr” diyebiliriz.

“Düstûr” kelimesi ise Arapça kökenli olup çoğulu “desâtîr” dir. Bu kelime “kaide, kanun, kural; vezir müşir; büyük defter; esaslı kaide ve devlet kanunlarını içeren kitap” (Devellioğlu, 1993: 195) anlamlarıyla kullanılmaktadır. Yazılışları “دستور” şeklinde aynı olduğu ve anlamları da birbirine yaklaştığı için sözkonusu kelimelerin karıştırıldığı kanaatindeyiz. “İzin istemek, söz ve söylem yetkisi almak” anlamındaki “destûr” şiirlerinin yanı sıra; “kaide, kanun, kural” anlamlarıyla öne çıkan “düstûr” kelimesi ile de ayrı bir şiir tarzı ve üslubunun geliştiği

²Bolu merkezde yaşamını sürdürmekte olan Murat Turan, yazma eserlerden oluşan özel bir yazma eser koleksiyonuna sahiptir. Kendisinden bir kopyasını aldığımız bu cönkte yer alan şiirler:

Cönkte yer alan şiirlerin semâ'î, düstûr, destan, kalenderi, gazel vb. nitelermeler ile şiir başlıkları belirtilmiştir. Burada Niyâzî'ye ait bir “düstûr gazel”, Şeydâî'ye ait bir “düstûr destân”, Cemâlî'ye ait bir “düstûr”, Hulûsî'ye ait “düstûr semâ'î” olmak üzere, dört “düstûr” vardır. Mahremî'ye ait bir “destan” vardır. Âşık Ömer'in bir, Akif'in bir, Abdi'nin bir, Kenzî'nin iki, Mahremî'nin on dokuz, mahlası olmayan bir, olmak üzere yirmi yedi “divan” vardır. Mahremî'nin üç, Niyâzî'nin iki, Nesîmî'nin bir, Sabrî'nin bir, Abdi'nin bir olmak üzere toplam sekiz “gazel” vardır. Mahremî'ye ait altı “kalenderi” vardır. Şeydâî, Teslim Abdal, Zihni ve mahlası olmayan iki adet olmak üzere toplam beş “koşma” vardır. Mahremî'ye ait on iki, Kalbî'nin bir, Niyâzî'nin bir ve mahlası olmayan iki adet olmak üzere on altı “semâî” vardır. Kıtalar, maniler, tecnis ve bir Tuna türküsü ile Seyrani'nin bir, Dertli Kerem'in iki şiiri var. Mahlası ve nazım türü belirtilmemiş yani başlık konulmamış beş şiir ve Âşık Ömer'e ait iki, Mahremî'ye ait otuz iki adet başlıksız şiir olmak üzere cönkte toplam yüz on sekiz şiir yer almaktadır.

görüştüğümüz. El yazma eserlerde yer alan ve şimdiye kadar “destûr” şeklinde okunmuş olan şiirlerin “düstûr” şeklinde okunması gerektiğini ve bunların izin, müsaade anlamının dışında “başka bir şiir tarzını ifade ettiği görüşüdeyiz. “Düstûr” tarzı bu şiirlerin en belirgin ortak özelliği “sihr-i helâl” tarzının tüm şiire hâkim olmasıdır. Bununla birlikte tevriye, istifham, cinas vb. kelime oyunları, edebî sanatlar, kafiye ve ses tekrarları ile oluşturulan “düstûr” başlıklı şiirlerin dinî-tasavvufî Türk halk şiirinde “sihr-i helâl” tarzı ile yazılan bir şiir tarzı olduğu görüşüdeyiz. Bu nedenle önce “sihr-i helâl” üzerinde duralım.

Türk edebiyatında Tanzimat’tan günümüze kadar yazılan edebî sanatlarla ilgili kitaplarda “sihr-i helâl” iki ayrı şekilde tarif edilir. Bunlardan ilki “güzel ve veciz söz”dür. Muallim Nâci ilk olarak “sihr-i helâl” tarzını ele almış ve bu kavramın “kelâm-ı bedî” mânasında kullanıldığını belirtmiştir. Şemseddin Sâmî “sihir” maddesinde kelimenin üçüncü anlamını “şiir ve fesahat gibi insanı meftun eden hüner” diye kaydeder. “Sihr-i helâl” bu anlamını, “İnne mine’l-beyâni sihren/le-sihren” hadisinden alır. Sihir yapmak ve yaptırmak haramdır. Ancak Resûl-i Ekrem’in bu sözü, aynı zamanda güzel sözün insanı büyüleyici gücü nedeniyle helâl bir sihir olduğu anlayışının oluşmasına yol açmıştır. Bu hadis, insana tesir edici ifadeye izin verme ve teşvik olarak telakki edilmiş ve birçok şiirde bu görüş sanatlı bir şekilde dile getirilmiş (Okay, 2004: 172). Ayrıca dinî-tasavvufî çevrelerde, sözün sihirli bir tesiri olduğu ve bu tesire kapılanların bir çeşit girdap etkisine maruz kalacaklarına inanılır.

Muallim Nâci’ye göre “sihr-i helâl”; “Beyit arasında hem kelimât-ı sâbıkânın tetimmesi hem de kelimât-ı lâhikanın mukaddimesi addolunabilecek sûrette bir lafz veya terkip irad etmektir.” Kaya Bilgegil ise konuyu biraz daha genişletir: “Bir kelime veya kelimeler grubu bir beytin ilk mısrası sonunda yer aldığı zaman önce o mısradaki cümle tamam olacak, aynı zamanda birinci mısraya ait bu son unsur bir “enjambement” ile ikinci mısradaki ifadeye başlangıç teşkil edecektir.” Bilgegil sihr-i helâli yapıya bağlı sanatlar arasında ele almış ve bunu bir anjambeman (enjambement) olarak değerlendirir (Okay, 2004: 172). Buradan hareketle Yürek (2008:188), sihr-i helâl ile anjambeman tekniklerini karşılaştırır. Birbirinden farklı şiir anlayışlarında ortaya çıkan birbirine benzer bu tekniklerin “anlamın diğer dizelerde de devam etmesi anlayışına” dayandığını kaydeder.

Kur’ân’da sihir kelimesi, çok defa kâfirlerin ayetlere karşı olumsuz tutumu anlatılırken, “Bu sihirden başka bir şey değildir” sözündeki inkârları dolayısıyla zikredilir ve sihirle ilgilenenlerin ebedî hayattan nasip alamayacakları anlatılır. Sihr-i helâl tertibinin Bakara 102. âyetdeki ifade şeklinden çıkarıldığı görüşü akla yatkındır. Bu âyetteki, “Lâkin o şeytanlar küfrettiler, insanlara sihri ve Bâbil’de Hârût ile Mârût adlı iki meleğe indirilene öğretiyorlardı”, cümlesine nahvî yapıyı dikkate alarak şöyle de mâna verilebilir: “İnsanlara sihri öğretiyorlardı ve Bâbil’de Hârût ile Mârût adlı iki meleğe indirilene (öğretiyorlardı).” Burada indirilen şeyin ne olduğu zikredilmese de bağlamdan sihir olduğu anlaşılmalıdır. Bu yorum, “öğretilen şeyin sihir olmayabileceği fakat öğretildiği ve kötüye kullanıldığı takdirde sihir olabileceği” şeklinde bir anlama da imkân vermektedir. Burada dikkati çeken en önemli nokta, “bir defa geçen sihir kelimesinin âyetin dil bilgisi özelliğiyle iki ayrı cümlenin unsuru olabilmesidir.” Buna göre meâl şöyle de olabilir: “İnsanlara sihri öğretiyorlardı. Bâbil’de Hârût ve Mârût adlı iki meleğe sihir indirilmişti.” Böylece “sihr-i helâl” denilen edebî sanatın bu âyette de bulunduğu görülmekte, üstelik sihrin esasında her zaman haram olmadığı, bir gerçeği de ifade edebileceği ve kötüye kullanılmadığı takdirde helâl sayılabileceği mânası da çıkarılabilmektedir. Bu husus, “sihr-i helâl” sanatının nereden çıktığını ve neden bu ismi aldığını da göstermektedir (Okay, 2004: 172).

Bazı kaynaklarda sihr-i helâlin “eskilerin itibar ettikleri sanatlardan” veya “son dönem Türk şiirinde sıkça başvurulan söz oyunlarından” ifadeleriyle bahsedilmesi; buna ilaveten sihr-i helâlin kesin ve ihtilâfsız bir tarifi olmadığı için bir sözün “sihr-i helâl” sayılıp

sayılamayacağıının da kişinin tercihine bağlı bir öznel yargı olarak kabul görmesi ve sihr-i helâl örnekler verilirken bu ibarenin geçtiği mısra ve beyitlerin zikredilmekle yetinilmesi (Okay, 2004: 172), dikkat çekicidir. Bu bilgiler ışığında sihr-i helâlin eskiden itibar gören yaygın bir edebî tarz iken, zamanla anlam odaklı olup soyut özellik göstermesi nedeniyle ihmal edilip unutulduğu açıktır. Netice itibarıyla de “sihr-i helâl” tarzının ihmal edilip unutulmasıyla bu edebî sanata dayanan “düstûr” tarzı şiirlerin de aynı akıbete uğramış olması kuvvetle muhtemeldir.

Burada Öztürk’ün (2017) makalesinde yer alan sekiz şiir ile cönkte yer alan dört şiir ve Belenkuyu’nun (2022) ele aldığı bir şiir olmak üzere, on üç şiir incelendikten sonra “düstûr” tarzı şiirler, tanımlanmaya çalışılacaktır. Şiirler; “Gazel şeklinde yazılmış düstûrlar”, “Semâî şeklinde yazılmış düstûrlar” ve “Koşma şeklinde yazılmış düstûrlar” başlıklarıyla üç ana grupta incelenip “düstûr” türünün özellikleri ortaya konulacaktır.

1. Gazel şeklinde yazılmış düstûrlar

“Düstûr gazel” başlıklarıyla Niyâzî ve Kemâlî’ye ait iki gazel ve Kemâlî’ye ait “Düstûr” başlıklı gazel tarzında bir şiir olmak üzere, üç “düstûr” incelenmiş ve bu şiirlerin sihr-i helâl tarzında oluşturulmuş yeni şekilleri karşısına yazılmıştır.

1.1. Düstûr gazel³

Ana metin

Hüdâ dâ’vet eder elhamdülillâh
Bu cân dosta gider elhamdülillâh

(Sihr-i helâl ile oluşan şekli)

(elhamdülillâh/Bu cân dosta gider)
(elhamdülillâh/Haķîkat şehrine çün rihlet)

Haķîkat şehrine çün rihlet oldı⁴
Gönül duymaz eder elhamdülillâh

(oldı/Gönül duymaz eder)
(elhamdülillâh/Duyaldan cân u dil vaşlı)

Duyaldan cân u dil vaşlı-ı Habîbi
Hem oķur hem yazar elhamdülillâh

(Habîbi/Hem oķur hem yazar)
(elhamdülillâh/Yaķın geldi ŧulu’-i ŧemse)

Yaķın geldi ŧulu’-i ŧemse ruhum
Bugün kevnim doĝar elhamdülillâh

(ruhum/Bugün kevnim doĝar)
(elhamdülillâh/Ölüm dedikleridir ħalveti)

Ölüm dedikleridir ħalvet-i yâr
Ķamu aĝyâr gider elhamdülillâh

(yâr/Ķamu aĝyâr gider)
(elhamdülillâh/Şehâdet marzıdır ‘âlî)

Şehâdet marzıdır ‘âlî menâşıp
Bize veriliser elhamdülillâh

(menâşıp/Bize veriliser)
(elhamdülillâh/Görüde ma’ni yüzünden)

Görüde ma’ni yüzünden cemali
Bozuldu hep suver elhamdülillâh

(cemâlî/Bozuldu hep suver)
(elhamdülillâh/Bilişdik bunda hem iĥsânlar)

Bilişdik bunda hem iĥsânlar etdi
Naşibimiz kadar elhamdülillâh

(etdi/Naşibimiz kadar)
(elhamdülillâh/Ne ĝam giderse dünyadan)

Ne ĝam giderse dünyâdan Niyâzî
Vişâline erer elhamdülillâh
(Cönk s. 54).

(Niyâzî/Vişâline erer)
(elhamdülillâh/ dâ dâ’vet eder⁵)

³ رستور شری Şeklinde cönkte başlık konulmuş. Vezin: Mefâilün/Mefâilün/Feülün

⁴ “Öldü” şeklinde tevriyelî de okunabilir.

⁵ Gazelde sihr-i helâl yapısını oluştururken boŧta kalmıŧ olan ilk mısra şiirin sonunda eksik kalan bölümle sihr-i helâl oluŧurmaktadır.

Niyazi Mısrî'nin divanında (Erdoğan, 1998: 195), yer almakta olan bu gazele, cönkte “Düstûr gazel” başlığıyla yer verilmiştir. Mefâ'îlün mefâ'îlün fe'ûlün vezniyle yazılmış gazelde, her mısranın sonundaki kelimeler, sonraki mısranın başında yeni bir yapı ve anlam oluşturacak şekilde sihr-i helâl tarzında yer almakta ve bu üslup tarzı ile şiirin tamamı birbirine bağlanmakta ve sihr-i helâl tarzı ile “yeni bir şiir” oluşmaktadır. Hem beyitler arası hem de beyit içi mısra geçişlerinde sihr-i helâl tarzı vardır. Bu şekilde sihr-i helâl ile farklı bir yapı bütünlüğü içinde kurulan yeni bir şiir görüntüsü belirir. Bu yeni tarz görünüm, asıl şiirin karşısında gösterilmektedir.

Niyazi Mısrî'nin divanında yer almakta olan bu gazelle ilgili günümüze kadar herhangi bir sihr-i helâl veya “düstûr” nitelmesiyle karşılaşmamış olması, Dinî-Tasavvufî Türk Halk Şiiri başta olmak üzere Klasik Türk Şiiri'ne ait metinlerde, bu tarzda birçok şiirin var olabileceği düşüncesini doğurmaktadır. Bu örnekten hareketle şimdiye kadar Öztürk'ün “düstûr” tarzının 19. ve 20. yüzyıla has olduğu (2017: 174), bilgisinin doğru olmadığı ve “düstûr” tarzının en az 17. yüzyıl ve öncesine giden bir geçmişinin olduğu açıktır. Şiirlerimiz bu bakış açısıyla dikkatlice okunup anlam ve yapı ilişkileri gözden geçirilirse daha birçok “düstûr” tarzı şiir örnekleri bulunabilir.

1.2. Düstûr gazel

Ana metin

Ehl-i 'uşşâkın nazargâhı olan ey zât-ı nûr
Âsumân-ı matla-ı ikbâlin eyle nûr-ı hûr

(Sühr-i helâl ile oluşan şekli)

(zât-ı nûr /Âsumân-ı matla-ı ikbâlin eyle)
(nûr-ı hûr /Makdem-i 'arşî müşîrânında cümle)

Makdem-i arşî müşîrânında cümle bahr u ber
Vech-i pâkinden tulû-ı âfitâb eyler zuhûr

(bahr u ber /Vech-i pâkinden tulû-ı âfitâb eyler)
(zuhûr/Tekye-i kesretde tevbe bekleriz her)

Tekye-i kesretde tevbe bekleriz her rûz u şeb
Na't-ı pâk-ı zâtin andıkca derüz hamd ü şekûr

(rûz u şeb/Na't-ı pâk-ı zâtin andıkca derüz)
(hamd ü şekûr /Hâre dek ser-halka cemiyetde)

Hâre dek ser-halka cemiyetde evsâfin ola
Ehl-i aşkın dillerinde sad hezârân bî-kusûr

(evsâfin ola/Ehl-i aşkın dillerinde sad hezârân)
(bî-kusûr/Ramazân-ı mefâhirin mâhında sâz)

Ramazân-ı mefâhirin mâhında saz çalmak için
Bende-i dervîş-i dil-rîşânma himmet buyur

(çalmak için/Bende-i dervîş-i dil-rîşânma)
(himmet buyur/Ser-fürûlar eyleyüp ak niyâz)

Ser-fürûlar eyleyüp ak niyâz eyler sana
Bâb-ı lutfundan Kemâlî kemterin gel etme dûr⁶
(Öztürk, 2017: 181).

(eyler sana/Bâb-ı lutfundan Kemâlî kemterin gel)
(etme dur/Ehl-i 'uşşâkın nazargâhı olan ey zât⁷)

Fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün kalıbıyla yazılmış ve “Düstûr gazel” başlığıyla isimlendirilen Kemâlî'nin bu gazelinde sihr-i helâl tarzı, şiirin geneline uygulanabilmektedir. Gazelin son beytinin son mısrasında yer alan “etme dur” ifadesi, gazelin ilk beytinin ilk mısrasında sihr-i helâl uygulanırken artık kalan “Ehl-i 'uşşâkın nazargâhı olan ey zât” ifadesi ile birleşerek sihr-i helâl halkası tamamlanmaktadır.

1.3. Düstûr

Ana metin

Bir degil 'âşık olan bin dâne 'âşık var sana
Cân verirler yâ ne versün 'âşık-ı şâdıķ sana

(Sühr-i helâl ile oluşan şekli)

(sana/Cân verirler yâ ne versün 'âşık-ı şâdıķ)
(sana/Var iken vechinde ol nûr-ı tecelli 'âşık⁸)

⁶ Tevriyeli kullanılmıştır.

⁷ Şiirin ilk mısrasında sihr-i helâl oluşturulurken boşta kalan kısımdır.

⁸ Burada “âşıkâr” kelimesini sihr-i helâl oluşturulurken kafiyenin yönlendirmesi ve anlamın da uygun düşmesi nedeniyle “âşık” ve “âr” şeklinde ayırdık.

Var iken vechinde ol nûr-ı tecellî âşıkâr Cevr-i istiğnâlar itmeklik sezâ lâyıķ sana	(âr/Cevr ü istiğnâlar itmeklik sezâ lâyıķ) (sana/Şem ‘-i ħüsnün şûh için bir yerde ârâm)
Şem ‘-i ħüsnün şûh için bir yerde ârâm eylemez Ayb kılma ey güzel pervâne-dil yanık sana	(eylemez/Ayb kılma ey güzel pervâne-dil yanık) (sana/Yâr senün vafundan âciz haşre dek meddâh)
Yâr senün vafundan âciz haşre dek meddâh kim Bu güzelliķ hatmin ihsân eylemiş Ĥâlîķ sana	(kim/Bu güzelliķ hatmin ihsân eylemiş Ĥâlîķ) (sana/Hep erenler erdiler yarım visâl)
Hep erenler erdiler yârin visâl-i ‘ıydına Ey Kemâlî ermedin yazık sana yazık sana (Öztürk, 2017: 183-184).	(‘ıydına/Ey Kemâlî ermedin yazık sana yazık) (sana/Bir degil ‘âşık olan bin dane ‘âşık var ⁹)

Fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilâtün/fâ ‘ilün vezniyle yazılmış bu destûr tarzı bir divandır. Şiire sihr-i helâl tarzı hâkimdir. Yukarıdaki örnekte olduğu gibi mısralarda sihr-i helâl yapılırken ses benzerlikleri de yol gösterici olmaktadır.

2. Semai şeklinde yazılmış düstûrlar

Arapça bir sözcük olan semai, kurala bağılı kalınmadan işitilerek öğrenilen anlamındadır. Semailer, bu anlama uygun olarak halk şiirinin kurallı bir söyleyişi olmayıp geleneksel ve kendine has söyleyişi olan şiirlerdir. Semai, Türk müziğinde hem bir musiki formunun hem de iki basit üsülden birinin adı olan bir şiir türü olup âşık edebiyatında koşmadan sonra en yaygın şiir çeşididir. Semailer, koşma tipinde olup genellikle nazım birimi dördlüktür. Bu şiirler 4+4=8’li hece ölçüsüyle yazılır ve kendine has bir makamla okunur. Dörtlük sayısı 3-5 arasındadır. Aruz ile yazılan musammat semailerle divan biçimindeki semailer beyitler ile yazılır. Nazım birimi dördlük olan semailerde uyak düzeni koşmaya benzer: (a b c b [a b a b veya a a a a b] - d d d b - e e e b - ...). Beyit nazım birimi ile söylenen semailerde ise uyak düzeni gazelin uyak düzeni ile aynıdır. Mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün kalıbıyla söylenen gazel, murabba, muhammes, müseddes biçimindeki şiirlere de semai denir. Bunlar farklı bir ezgiyle okunur ve her birinin kendine özgü uyak düzeni vardır. Mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün kalıbıyla söylenmiş; ancak mısraları ortadan da uyaklı olup ikiye ayrılabilen semailere musammat semai ve her mısraından sonra mefâ ‘ilün fe ‘ülün veya fâ ‘ilün mefâ ‘ilün kalıbına uygun parçalar ilave edilmek suretiyle söylenen semailere, ayaklı (yedekli) semai denir. Bazı araştırmacılar dördüncü mısrası her dördlüğün sonunda tekrarlanan semailere ise “semai-şarkı” adı vermektedir (Albayrak, 2009: 166). Cönkte “Düstûr semai” ve Öztürk’ün makalesinde de “Düstûr semai hasb-i hâl” başlıklı sihr-i helâl tarzında yazılmış iki “düstûr semai” ile Na ‘imî’ye ait musammat semai/şarkı ele alınmıştır.

2.1. Düstûr semai¹⁰

Ana metin	(Sihr-i helâl ile oluşun şekli)
Ṭulü ‘-ı mâh-i mihrîdir bugün şâhâne mâhâne Anîñ fermânı cârîdir tamâm îrâne mîrâne	(bugün şâhâne mâhâne/Anîñ fermânı cârîdir) (tamâm îrâne mîrâne/Ölürse nevesim cânı)
Ölürse nevesim cânı çekince ğamze-i tîĝi Eğer boynunu ‘uşşâķı çalar gerdâne merdâne	(çekince ğamze-i tîĝi/Eğer boynunu ‘uşşâķı) (çalar gerdâne merdâne/Ĥüdâ-yı bülbül-i medhüş)
Ĥüdâ-yı bülbül-i medhüş idüp rindâne-i pür-nüş Verir mîzrâba mutrîb cüş gelür seydâne meydâne	(idüp rindâne-i pür-nüş/Verir mîzrâba mutrîb cüş) (gelür seydâne meydâne /Girer devrâne ‘uşşâķi)

⁹ Şiirin ilk mısrasında sihr-i helâl oluşturulurken boşta kalan kısımdır.

¹⁰ Cönkte şiirin başlığı şu şekildedir:

Girer devrāna 'uşşākī dutar pervāne zūlf sāki
Elinde mey kadeh bākī sunar yārāne mārāne

(dutar pervāne zūlf sāki/Elinde mey kadeh bākī)
(sunar yārāne mārāne/Nedem bu hāl-i şīrāni)

Nedem bu hāl-i şīrāni öpersem cāh zenehdāni
Kızıl ruhlardaki k̄āni doker tercāne mercāne

(öpersem cāh zenehdāni/Kızıl ruhlardaki k̄āni)
(doker tercāne mercāne/Hulūsī rişte-i cān nāra)

Hulūsī rişte-i cān nāra tutmuş gāh gül ü yāre
Değil şāyeste ne çāre buña çīzāne mīzāne
(Cönk s. 16).

(tutmuş gāh gül ü yāre/Değil şāyeste ne çāre)
(buña çīzāne mīzāne/Ṭulū'-ı māh-i mihrīdir¹¹)

Mefā'ılün mefā'ılün mefā'ılün mefā'ılün kalıbıyla yazılmış Hulūsî'nin bu musammat semaisinde her beyt ikiye bölünerek önceki ve sonraki mısralarla yeni beyitler oluşturacak şekilde tertip edilmiştir. İlk mısrasının sonunda yer almakta olan kelimeler, ikinci mısranın başında anlamlı ve uyumlu bir şekilde yer almak suretiyle sihr-i helâl yapılmıştır. Ayrıca bu şiirde iç kafiyeye de vardır. Beyitlerin ilk dizisinin sonu ile mısra ortaları kafiyelidir. Mısra sonlarında ikilemelere “-āne” zengin kafiyeye eklenmiş ve kafiyelerin eklendiği ikilemelerden önce; ikinci, üçüncü, dördüncü ve beşinci beyitlerde “çalar, gelür, sunar, doker” kelimeleri ile ilk beytin ortasındaki “mihrīdir ve cārīdir” kelimeleri birbiriyle uyaklı olup şimdiye kadar pek görmediğimiz bir çeşit iç kafiyeye yapılmıştır. Şiire hem sihirli bir söyleyiş kazandırmak hem de sözün güzelliğini artırmak için iç kafiyeler, ikilemeler ve sihr-i helâl yapılarak sözün güzelliği ile gücü artırılmaya çalışılmakta ve bu suretle bir tür üslûpçuluk ortaya konulmaktadır. Şekil özelliklerine dayanan bu tarz üslûpçuluk ile “düstûr” şiir tarzının ortaya çıkmış olabileceği kanaatindeyiz.

2.2. Düstûr

Ana metin

(Sihri helâl ile oluşan şekli)

Şehā lutf eyleyüp her dem beni şādān u ḥandān et
Ki 'ıškuñla olam ḥurrem beni şādān u ḥandān et

(beni şādān u ḥandān et/Ki 'ıškuñla olam ḥurrem)
(beni şādān u ḥandān et/Der-i pākūñde bu yüzüm)

Der-i pākūñde bu yüzüm olup kan ağlaya gözüm
Ola her demde bu sözüm beni şādān u ḥandān et

(olup kan ağlaya gözüm/ Ola her demde bu sözüm)
(beni şādān u ḥandān et/Safiyu'llāh ki ol efham)

Safiyu'llāh ki ol efham olupdur cümleye ced hem
Be-ḥaḥḳ-ı Ḥazreti Ādem beni şādān u ḥandān et

(olupdur cümleye ced hem/Be-ḥaḥḳ-ı Ḥazreti Ādem)
(beni şādān u ḥandān et/Şu ān kim kesile bu ses)

Şu ān kim kesile bu ses olam Ḳur'ān ile mūnis
Be-ḥaḥḳ-ı Şīt hem İdrīs beni şādān u ḥandān et

(olam Ḳur'ān ile mūnis/Be-ḥaḥḳ-ı Şīt hem İdrīs)
(beni şādān u ḥandān et/ Şerī'at ola ef'ālīm)

Şerī'at ola ef'ālīm tarīḳat ola her ḥālīm
Be-ḥaḥḳ-ı Nūh u İbrāhīm beni şādān u ḥandān et

(tarīḳat ola her ḥālīm/Be-ḥaḥḳ-ı Nūh u İbrāhīm)
(beni şādān u ḥandān et/ Edem 'irfānımı ḥāşıl)

Edem 'irfānımı ḥāşıl olam ḥaḳīḳate vāşıl
Be-ḥaḥḳ-ı Ḥazret İsmā'īl beni şādān u ḥandān et

(olam ḥaḳīḳate vāşıl/Be-ḥaḥḳ-ı Ḥazret İsmā'īl)
(beni şādān u ḥandān et/Melā'ik içre Mīkā'īl)

Melā'ik içre Mīkā'īl daḥī İsrāfīl 'Azrā'īl
Be-ḥaḥḳ-ı peyk Cebrā'īl beni şādān u ḥandān et

(daḥī İsrāfīl 'Azrā'īl/Be-ḥaḥḳ-ı peyk Cebrā'īl)
(beni şādān u ḥandān et/Senüñ emrini her nāsa)

¹¹ Şiirin ilk mısrasında sihr-i helâl oluşturulurken boşta kalan kısımdır. İlk beyitten alınan “şāhāne” kelimesi son mısra ile kafiyeye kafiyeye ve anlam ilişkileri açısından birbirleriyle uyumludur.

Senüñ emrini her nâsa eden teblîği ol Mūsā (eden teblîği ol Mūsā/Be-ḥaḳḳ-ı Ḥazreti 'İsā)
Be-ḥaḳḳ-ı Ḥazreti 'İsā beni şādān u ḥandān et (beni şādān u ḥandān et/Visālūne ere ey yār)

Visālūne ere ey yār Na'īmī ḳalmaya aġyār (Na'īmī ḳalmaya aġyār/Be-ḥaḳḳ-ı Ahmed-i Muḥtār)
Be-ḥaḳḳ-ı Ahmed-i Muḥtār beni şādān u ḥandān et (beni şādān u ḥandān et/Şehā lutf eyleyüp her dem¹²)
(Belenkuyu, 2022: 576).

Şiirin başlığı üzerinde duran Belenkuyu, kelimenin aynı konudaki hüküm ve kurallara ölçü teşkil edecek sağlamlık ve genişlikteki “ana kural, temel kâide” manasındaki Arapça “düstür” şeklinde okunabilse de, Farsça “izin, ruhsat, müsâade” anlamındaki “destûr” şeklinde okumanın daha doğru olacağı görüşündedir. Buna neden olarak da “destûr” kelimesinin sınırları tam olarak tespit edilememiş olsa da edebî bir türün ismi olarak karşımıza çıkmasını ve “düstür” okunuşu ile bir edebî terimin olmamasına bağlar (2022: 581). Düstür başlıklı bu şiir, “mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün” kalıbıyla yazılmış bir semai olup kafiye düzeni şöyledir: (a b - c b - d b ...). Şiir, dinî-tasavvufî çevrelerde kaleme alınmış olup bu tarz manalar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Belenkuyu, bir cönkten aldığı “düstür” başlıklı bu şiirin görünümünün beyitler şeklinde olduğunu ve kafiye şemasına göre dokuz bentten oluştuğunu ve şarkı nazım şeklinde yazılmış olduğu için dörtlüğe çevirdiğini belirtir. Biz şiiri aslına uygun bir şekilde beyitler halinde bir musammat olarak düzenledik. Yukarıdaki uygulamamızda görüldüğü gibi şiirin her mısraı ikiye bölünmek suretiyle öncesi ve sonrası ile anlam bütünlüğü oluşturacak şekilde tertip edilmiştir.

2.3. Düstür semâi hasb-i hâl

Ana metin

Efendim ehl-i aşkı celb eden hep nām u şānındır
Adâlet eylemek erbâb-ı 'aşka kendi şānındır
Aliyyü'l-Murtazâ şāh-ı velâyet gizli cānındır
Makām-ı dü cihānda cennetü'l-me'vā mekânındır

(Sîhr-i helâl ile oluşun şekli)

(şānındır/Adâlet eylemek erbâb-ı 'aşka kendi)
(şānındır/Aliyyü'l-Murtazâ şāh-ı velâyet gizli)
(cānındır/Makām-ı dü cihānda cennetü'l-me'vā)
(mekânındır/Gelüp bu hâkipāya yüz süren)

Gelüp bu hâkipāya yüz süren hem-'aşîkânındır
Erenlerden ümidin kesmeyen bir dervîşānındır

(hem-'aşîkânındır/Erenlerden ümidin kesmeyen)
(bir dervîşānındır/Semâlar eyleyen Hz.Mevlânāya)

Semâlar eyleyen Hz. Mevlânāya mecnûndur
Döner Pervâneveş ol şem'a-i ruhsâre meftûndur
Şeb-i zulmetde uşşâkın hemîşe kalbi mahzûndur
Adâlet tekyesinde çalınur şānında kânûndur

(mecnûndur/Döner pervâneveş ol şem'a-i ruhsâre)
(meftûndur/Şeb-i zulmetde uşşâkın hemîşe kalbi)
(mahzûndur/Adâlet tekyesinde çalınur şānında)
(kânûndur/Gelüp bu hâkipāya yüz süren)

Gelüp bu hâkipāya yüz süren hem-'aşîkânındır
Erenlerden ümidin kesmeyen bir dervîşānındır

(hem-'aşîkânındır/Erenlerden ümidin kesmeyen)
(bir dervîşānındır/Erenlerden nazar olmuş sana)

Erenlerden nazar olmuş sana ey şāh-ı devrânım
Hemîşe lutf u ihsânın diler cānım diler¹³ cānım
Daḥi beş nokta üç harf le kesildi tâb u dermânım
Hebâ itme niyâzım aşkla devletlü sultânım

(ey şāh devrânım/Hemîşe lutf u ihsânın diler cānım)
(diler cānım/Daḥi beş nokta üç harfle kesildi)
(tâb u dermânım/Hebâ itme niyâzım aşkla)
(devletlü sultânım/Gelüp bu hâkipāya yüz süren)

Gelüp bu hâkipāya yüz süren hem-'aşîkânındır

(hem-'aşîkânındır/Erenlerden ümidin kesmeyen)

¹² Şiirin ilk mısrasından alınmıştır.

¹³ Kelime “dilemek, istemek” anlamında kullanılırken, sihr-i helâl ile “kesmek, dilmek” anlamında tevriyeli kullanılmıştır.

Erenlerden ümidin kesmeyen bir dervîşânındır (bir dervîşânındır/Fakîrindir Kemâlî ‘âşîkânda gamdan)

Fakîrindir Kemâlî ‘âşîkânda gamdan âzâd et (âzâd et/Terahhum eyleyüp şehri-i dil-i vîrânım)
Terahhum eyleyüp şehri-i dil-i vîrânım âbâd et (âbâd et/Kemâlet ehlini mahzûn idüp aġlatma gel)
Kemâlet ehlini mahzûn idüp aġlatma gel şâd et (şâd et/Habîb-i Kibriyânın aşkına bu yüzden)
Habîb-i Kibriyânın aşkına bu yüzden irşâd et (irşâd et/Gelüp bu hâkîpâya yüz süren)

Gelüp bu hâkîpâya yüz süren hem-‘âşîkânındır (hem-‘âşîkânındır/Erenlerden ümidin kesmeyen)
Erenlerden ümidin kesmeyen bir dervîşânındır (bir dervîşânındır/Efendim ehl-i aşkı celb eden¹⁴)
(Öztürk, 2017: 182-183).

Kemâlî’nin “Düstûr semâî hasb-i hâl” başlıklı şiiri verilirken Hulûsî’nin şiirinde de olduğu gibi öncelikle şiirin “düstûr” olduğu vurgulanmakta ve sonra ise hasb-i hâl konusuna uygun bir tarz olan semai tarzı tercih edilmektedir. Mefâ‘îlün mefâ‘îlün mefâ‘îlün mefâ‘îlün kalıbıyla bentler halinde yazılmış semaide bentler, şarkı şeklinde nakarat beyti ile birbirine bağlanmış olup her dördüğüün mısraları birbiriyle kafiyelidir. Kafiye düzeni (a a a a - a a - b b b b - a a - c c c c - a a - d d d d - a a...) şeklindedir. Dizelerin sonundaki kelime ve kelime grupları öncesi ve sonrasıyla anlamlı bütünlükler oluşturacak şekilde sihr-i helâl ile birbirine bağlanmıştır. Ayrıca sihr-i helâl tarzı, nakarat bağlantıları ve bent geçişleri de dâhil olmak üzere tüm şiire hâkimdir.

3. Koşma şeklinde yazılmış düsturlar

Halk şiirinin asıl nazım biçimleri dördüklüklerle oluşturulur. Dördüklükler mani tipi ve koşma tipi olarak ikiye ayrılır. Mani tipinin uyak düzeni aaxa şeklindedir. Koşma tipi ise Türk halk şiirinin en yaygın nazım biçimi olup ilk dördüklük uyak düzeni abab, abcb veya aaab biçimindedir. Koşmanın diğer dördüklüklerinde ise uyak düzeni birbirine benzer ve mutlaka her dördüğüün dördüncü dizesi ana uyak olan birinci dördüğüün son dizesi ile uyaklıdır. Koşmanın uyak düzeni: abab (abcb veya aaab) - dddb - eeeb - fffb -... şeklindedir (Albayrak, 2009: 134). Burada Gâlibî’ye ait bir “düstûr” ile Şeydâyî’nin “düstûr destan” başlıklı bir şiiri ve “düstûr” başlıklı beş şiir olmak üzere yedi şiir incelenmiştir.

3.1 Gâlibî’nin bir düstûru

Ana metin

Dest-bûs etmek cihânda kula minnet bu mudur
Zâlîme hâk ile hükmeyleme sünnet bu mudur
Yoksa erbâb-ı dirâyet deyu barbar olana
Danışup râh-ı fesâd bâba himmet bu mudur

(Sihr-i helâl ile oluşan şekli)

(bu mudur/Zâlîme hâk ile hükmeyleme sünnet)
(bu mudur/Yoksa erbâb-ı dirâyet deyu barbar)
(olana/Danışup râh-ı fesâd baba himmet)
(bu mudur/Çekilüp kûşe-i vîrânede mihmân)

Çekilüp kûşe-i vîrânede mihmân olanı
Kim alur beş paraya sînesi üryân olanı
Şimdi sertâç ediyorlar yine tuġyân olanı
Anla bu devr-i fenâda işe dikkat bu mudur

(olanı¹⁵/Kim alur beş paraya sînesi üryân)
(olanı¹⁶/Şimdi sertâç ediyorlar yine tuġyân)
(olanı¹⁷/Anla bu devr-i fenâda işe dikkat)
(bu mudur/Hele baġ ‘âleme aġbâb-firîb oldı)

Hele baġ ‘âleme aġbâb-firîb oldı merâm
Aġniyâlar da bırakdı dâdı muhtâc-ı kirâm
Cühelânın rehberi dîv ü denî oldı imâm
“Ümmetî yâ ümmetî” kavlinde ümmet bu mudur

(merâm/Aġniyâlar da bırakdı dâdı muhtâcı)
(kirâm/Cühelânın rehberi dîv denî oldı)
(imâm/“Ümmetî yâ ümmetî” kavlinde ümmet)
(bu mudur/Ulemâlar mesleġi vü de‘bi oldı)

¹⁴ Şiirin ilk mısrasında sihr-i helâl oluşturulurken boşta kalan kısımdır.

¹⁵ Öleni şeklinde tevriyeli okunabilir.

¹⁶ Öleni şeklinde tevriyeli okunabilir.

¹⁷ Öleni şeklinde tevriyeli okunabilir.

‘Ulemâlar mesleği vü de‘bi oldı cüst ü cû (cüst ü cû/Bak efendim şu‘arâlar âdetidir)
 Bağ efendim şu‘arâlar âdetidir güft ü gû (güft ü gû/İmtihân olmak dilersen halk içinde)
 İmtihân olmak dilersen halk içinde rû-be-rû (rû-be-rû/Gâlibî der istemem ben şân u izzet)
 Gâlibî der istemem ben şân u izzet bu mudur (bu mudur/Dest-bûs etmek cihânda kula minnet¹⁸)
 (Öztürk, 2017: 180-181).

Gâlibî’nin koşma tarzındaki bu düsturu tarzı şiir, fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün, divan vezni ile “koşma” tarzında yazılmıştır. Her dizenin sonundaki kelime ve kelime grupları öncesi ve sonrasında anlamlı bütünlükler oluşturacak şekilde sihr-i helâl tekniği ile birbirine bağlanmıştır. Şiirin tüm mısralarında dörtlük geçişlerinde de sihr-i helâl vardır. Şiirde “minnet etmek, zulme rıza göstermek, yalakalık etmek, fakiri düşkünün ezmek, onlara yardım etmemek, fitne fesat çıkarmak, cehalet, dedikodu vb. dinî, insanî ve vicdanî değerleri örseleme” konuları ele alınarak toplumdaki yozlaşma tenkit edilir.

3.2. Düstür destân¹⁹

Ana metin

Güş eyle şoğbetim ey ehl-i hüner
 Fehm eder ‘arîfler nâdân ne bilsün
 Kimse bilmez kimiñ kalbinde ne var
 Bârekallâh bilür insân ne bilsün

(Sihr-i helâl ile oluşan şekli)

(ey ehl-i hüner/Fehm eder ‘arîfler)
 (nâdân ne bilsün/Kimse bilmez kimiñ)
 (kalbinde ne var/Bârekallâh bilür)
 (insân ne bilsün/Dünyada ‘işrete mecbür)

Dünyada ‘işrete mecbür olanlar²⁰
 Fısk u fücür ile pertev olanlar
 Dâ‘imâ zevk ile şafâ sürenler
 Şoñradan hâli yaman ne bilsün

(olanlar /Fısk u fücür ile)
 (pertev olanlar/Dâ‘imâ zevk ile)
 (şafâ sürenler/Şoñradan hâli)
 (yamân ne bilsün/Haķıķata münâfık)

Haķıķata münâfık münkîr olanıñ²¹
 Âhirete imânsız rihlet edeniñ
 Hayf oldı hâli kâfir geleniñ
 Zebânîler emân zemân ne bilsün

(münkîr olanın/Âhirete imânsız)
 (rihlet edeniñ/Hayf oldı hâli)
 (kâfir gelenin/Zebânîler emân)
 (zemân ne bilsün/Şimdi ne söylesem)

Şimdi ne söylesem beyhüde gelür
 Cem‘ olup maħlûk mîzân qurulur
 Herkesiñ defteri anda derilür
 Meħemmed ‘Ali kim şeytân ne bilsün

(beyhüde gelür/Cem‘ olup maħlûk)
 (mîzân qurulur/Herkesiñ defteri)
 (anda derilür/Meħemmed ‘Ali kim)
 (şeytân ne bilsün/Meclis-i şadıķlar)

Meclis-i şadıķlar anda belli olur
 Münâfık olanlar elbet yerinür
 ‘Ameller vezn olup heşâb görölür
 Çagurub bağursañ duyan ne bilsün

(anda belli olur/Münâfık olanlar)
 (elbet yerinür/‘Ameller vezn olup)
 (heşâb görölür/Çagurub bağursañ)
 (duyan ne bilsün/‘Ameli şadıķlar)

‘Ameli şadıķlar geldiler berü
 Şirât üzerinde dediler yürü
 Kâfirler münhezim döndüler geri
 La‘nete lâyıķdır Mervân ne bilsün

(geldiler berü/Şirât üzerinde)
 (dediler yürü/Kâfirler münhezim)
 (döndüler geri/La‘nete lâyıķdır)
 (Mervân ne bilsün/Fahr-i kâ‘inatdan geldi)

Fahr-i kâ‘inatdan geldi bir nidâ

(bir nidâ /‘Afv etdi cürmümüz)

¹⁸ Şiirin ilk mısrasında sihr-i helâl oluşturulurken boşta kalan kısımdır. Buradaki kafiye uymu dikkat çekicidir.

¹⁹ Cönkte şiirin başlığı şu şekildedir:

²⁰ Ölenler şeklinde de okunabilir.

²¹ Öleni şeklinde teviriyeli okunabilir.

‘Afv etdi cürmümüz hamd olsun Hüdâ Mü’minler etdiler cümle merhabâ Hağk’a münkir olan, sultân ne bilsün	(hamd olsun Hüdâ /Mü’minler etdiler) (cümle merhabâ/Hağk’a münkir olan) (sultân ne bilsün/Mevlâm izin verdi)
Mevlâm izin verdi sıratı geçdük Naşîb oldu bize kevserden içdük Cennetiñ balını ol vaqıt içdük Bir emîr kıludur Rızvân ne bilsün	(sıratı geçdük/Naşîb oldu bize kevserden) (içdük/Cennetiñ balını ol vaqıt) (içdük/Bir emîr kıludur) (Rızvân ne bilsün/Giricek cennetde)
Giricek cennetde çok ni’met bulduğ Hürîler cem’ olup vuşlata erdik Hamd olsun şâdimân olduğ Anda mihmân olan ğılmân ne bilsün	(çok ni’met bulduğ/Hürîler cem’ olup) (vuşlata erdik/Hamd olsun) (şâdimân olduğ/Anda mihmân olan) (ğılmân ne bilsün/Bugün mağşudumuz)
Bugün mağşudumuz hâşıl olmuşdur Mağâmlu mağâmın varup girmiştir Şükr idüb hağka sürürlanmıştır Bu hâli kesb eden hicrân ne bilsün	(hâşıl olmuşdur/Mağâmlu mağâmın) (varup girmiştir/Şükr idüb hağka) (sürürlanmıştır/Bu hâli kesb eden) (hicrân ne bilsün/’ Amel-i şâlihler)
‘Amel-i şâlihler mağâmın buldu Cehennem mağlûkı ağlayup durdu Akrânın yanında münhezim oldu Kimse beyan etmez emân ne bilsün	(mağâmın buldu/Cehennem mağlûkı) (ağlayup durdu/Akrânın yanında) (münhezim oldu/Kimse bey’ an etmez) (emân ne bilsün/Kimisi ağlardı)
Kimisi ağlardı kimisi gülerdi Gördüñ mi şunlarıñ hâli nîc’oldı Dünyâda başına belâyı buldı Cehennem mağlûkı figân ne bilsün	(kimisi gülerdi/Gördüñ mi şunlarıñ) (hâli nîc’oldı/Dünyâda başına) (belâyı buldı/Cehennem mağlûkı) (figân ne bilsün/Cehennem odma)
Cehennem odına giricek anlar Yanmağa başladı hep nâzik tenler Yetişîñ imdada âmân erenler Nâr-ı cehennemde yanan ne bilsün	(giricek anlar/Yanmağa başladı) (hep nâzik tenler/Yetişîñ imdada) (âmân erenler/Nâr-ı cehennemde) (yanan ne bilsün/Dâ’imâ zikr ile)
Dâ’imâ zikr ile şenâ kılalım Tağşirât bezmidir kime gidelim Rüz şeb şıdğ ile tevĥîd edelim Hağka ‘âşî olan dâzyân ne bilsün	(şenâ kılalım/Tağşirât bezmidir) (kime gidelim/Rüz şeb şıdğ ile) (tevĥîd edelim/Hağka ‘âşî olan) (dâzyân ne bilsün/Fırşat elde iken)
Fırşat elde iken hebâya verme Sarf idüp ‘ömrünü nefsiñe uyma Kimseniñ hağkını üstünde koyma Zîneti terk eden elvân ne bilsün	(hebâya verme/Sarf idüp ‘ömrünü) (nefsiñe uyma/Kimseniñ hağkını) (üstünde koyma/Zîneti terk eden) (elvân ne bilsün/’ Āqil olan bundan)
‘Āqil olan bundan naşihat alur Terk idüp küfrünü ĩmâna gelür Hağkın rahmetine hem nâ’ ĩl olur ĩmâni olmayan Kur’ân ne bilsün	(naşihat alur/Terk idüp küfrünü) (ĩmâna gelür/Hağkın rahmetine) (hem nâ’ ĩl olur/ĩmâni olmayan) (Kur’ân ne bilsün/Şeydâyî dâ’im)

Şeydâyi dâ'im gezer serseri (gezer serseri/Ĥamd olsun)
 Ĥamd olsun öñüme aldım rehberi (aldım rehberi/İki cihân faĥri)
 İki cihân faĥri şâhlar serveri (şâhlar serveri/ İkrâr verdim aña
 İkrâr verdim aña ĥayvân ne bilsün (ĥayvân ne bilsün/Güş eyle şohbetim²²)
 (Cönk s. 2- 4).

Şeydâyi'nin 6+5=11'li hece vezni ile yazılmış destanı 17 dörtlükten oluşmaktadır. Destanın uyak düzeni: (abab - cccb - dddb - eebb - ...) şeklinde olup tamamında sihr-i helâl tarzı hâkimdir.

3.1. Düstür

Ana metin

Râh-ı ĥaĥîkatde bir yol aldığım
 Ĥaydar-ı Kerrâr'dan şor şorma bana
 Āh eyleyüb derdli sinem dökdüğüm
 Ĥikmet-i Settâr'dan şor şorma bana

(Sihr-i helâl ile oluşan şekli)

(aldığım/Ĥaydar-ı Kerrâr'dan şor)
 (şorma bana/Āh eyleyüb derdli sinem)
 (dökdüğüm/Ĥikmet-i Settâr'dan şor)
 (şorma bana/Gözüm ile gördüm)

Gözüm ile gördüm meydân-ı aşkı
 Ancak fehm eyledim 'irfân-ı aşkı
 Fikr ü zikr eyledim Qur'ân-ı aşkı
 Fâ'il-i Muĥtâr'dan şor şorma bana

(meydân-ı aşkı/Ancak fehm eyledim)
 ('irfân-ı aşkı/Fikr ü zikr eyledim)
 (Qur'ân-ı aşkı/Fâ'il-i Muĥtâr'dan şor)
 (şorma bana/Cemâlî cem etdim)

Cemâlî cem etdim ol dem cismimi
 Gird-âb-ı engîne şaldım gemimi
 Tabîbim Ĥüdâ'dan aldım emimi
 Ĥikmet-i Ĥaĥĥâr'dan şor şorma bana
 (Cönk s. 10).

(ol dem cismimi/Gird-âb-ı engîne şaldım)
 (gemimi/Tabîbim Ĥüdâ'dan aldım)
 (emimi/Ĥikmet-i Ĥaĥĥâr'dan şor)
 (şorma bana/Râh-ı ĥaĥîkatde bir yol aldığım²³)

Cönkte yer alan Cemâlî'ye ait koşma şeklindeki şiir, "düstür" başlığı altında 6+5=11'li hece ölçüsü ile yazılmıştır. Kafiye düzeni şöyledir: (a b a b – c c c b – d d d b ...) "Aldığım, sinem, dökdüğüm, gözüm, gördüm, eyledim, etdim, cismimi, şaldım, gemimi, aldım, emimi" kelimelerinde birinci tekil şahıs çekimi sıklıkla tekrarlanarak bir ahenk oluşturulmuş olup şiire sihr-i helâl hâkimdir ve bu tarz, şiirin karşısına yazılmıştır.

3.2. Düstür

'Abdu'n-Nâfi mahlaslı düstûru, koşma tarzında olup 4+4, 8'li hece ölçüsüyle yazılmıştır. Uyak düzeni şöyledir: (a b a b – c c c b – d d d b – e e e b ...). Dinî-tasavvufî konuların ele alındığı şiirde sihr-i helâl hâkimdir. Ayrıca sihr-i helâl tarzı, tevriyeli ve cinaslı kullanımlar ile de desteklenmektedir.

Ana metin

Gece olunca ĥarañlur
 Gündüzden ĥaberiñ var mı
 Eliñe alsañ bañıyor
 Ĥunfuz²⁴dan ĥaberiñ var mı

(Sihr-i helâl ile oluşan şekli)

(ĥarañlur/Gündüzden)
 (ĥaberiñ var mı/Eliñe alsañ)
 (bañıyor/Ĥunfuzdan)
 (ĥaberiñ var mı/Bunca 'âlim)

Bunca 'âlim eve girer
 Şovukdan boynunu burar
 Ĥar şuları yeri yarar

(eve girer/Şovukdan)
 (boynunu burar/Ĥar şuları)
 (yeri yarar/Ĥoş yazdan)

²² Şiirin ilk mısrasında sihr-i helâl oluşturulurken boşta kalan kısımdır.

²³ Şiirin ilk mısrasında sihr-i helâl oluşturulurken boşta kalan kısımdır.

²⁴ Kirpi.

Hoş yazdan haberiñ var mı	(haberiñ var mı/Ġāfil olma)
Ġāfil olma yalvar HaĠĠ'a Seni cennetine dıĠa Hep lezizler anda koĠa Havuzdan haberiñ var mı	(yalvar HaĠĠ'a/Seni cennetine) (dıĠa/Hep lezizler) (anda koĠa/Havuzdan) (haberiñ var mı/Şevāb gelir)
Şevāb gelir günāh gider AĠlı olan tevĠid eder Ecel irür fırsat gider Rumüz[dan] haberiñ var mı	(günāh gider/AĠlı olan) (tevĠid eder/Ecel irür) (fırsat gider/Rumüz[dan]) (haberiñ var mı/Ġulak ver)
Ġulak ver HaĠ Ġudretin Gücün yetmez bir bitin Kelbden ziyāde ışırur Üvezden haberiñ var mı	(HaĠ Ġudretin/Gücün yetmez) (bir bitin/Kelbden) (ziyāde ışırur/Üvezden) (haberiñ var mı/Günāh şevāb)
Günāh şevāb ederse Ġul Ġıyāmetde anı bulur Münker Nekir düşmān olur Ġopuzdan haberiñ var mı	(ederse Ġul/Ġıyāmetde) (anı bulur/Münker Nekir) (düşmān olur/Ġopuzdan) (haberiñ var mı/'Abdu'n-Nāfi')
'Abdu'n-Nāfi' ince düşün Fikre talub indir başın Eger yazın eger kışın Namāzdan haberiñ var mı (Öztürk, 2017: 187).	(ince düşün/Fikre talub) (indir başın/Eger yazın) (eger kışın/Namāzdan) (haberiñ var mı/ Gece olunca ²⁵)

3.3. Düstûr

'Abdu'n-Nāfi, ařaĠıda "koşma" şeklinde 4+4+3, 11'li heceyle yazdıĠı "düstûr" tarzı şiirinde, insanda ve eşyadaki yaratılış farklılıkları ile dönüşüm ve aşk konularını ele alır. Şiire sihr-i helāl üslubu hākimdir. Ayrıca sihr-i helāl, tevriyeli kullanımlar ile güçlendirilmektedir.

Ana metin	(Sihr-i helāl ile oluşan şekli)
Ey birāder fikre varup göresiz	(varup göresiz/'Ali Ġulı velisine)
'Ali Ġulı velisine benzemez	(benzemez/Hikmetinden ne güzel)
Hikmetinden ne güzel ĠaĠĠ	(ĠaĠĠ/'AĠıllısı delisine)
'AĠıllısı delisine benzemez	(benzemez/La yüs'eĠ nassına ne güzel)
La yüs'eĠ nassına ne güzel uymuş	(uymuş/HaĠĠın 'ařıĠları dünyayı ²⁶)
HaĠĠın 'ařıĠları dünyāyı koymuş	(koymuş/Cümle otlar yerli yerince)
Cümle otlar yerli yerince uymuş	(uymuş/Top kadife Ġalıřına)
Top kadife Ġalıřına benzemez	(benzemez/Teklif olunmaz ki yıkaman)
Teklif olunmaz ki yıĠaman taĠı	(taĠı/Ġürür mü hiĠ görülen için)
Ġürür mü hiĠ görülen için řaĠı	(řaĠı/Hep tavuĠdan ĠıĠan yumurta)
Hep tavuĠdan ĠıĠan yumurta aĠı	(aĠı/İĠindeki sarısına)
İĠindeki sarısına benzemez	(benzemez/Bulunmaz mı bir koca)

²⁵ Şiirin ilk mısrasında sihr-i helāl oluşturulurken boşta kalan kısımdır.

²⁶ "dünayı" kelimesindeki "ı, i" hal eki, "a, e" şeklinde Ġeřitlemeli de okunabilir.

Bulunmaz mı bir koca cadde yolu Düşünmen mi Hakkın cakılsız kılı Ābadan kıldan dokuduğu yün çulu Dürlü boya ħalına benzemez	(cadde yolu/Düşünmen mi Hakkın) (cakılsız kılı/Ābadan kıldan dokuduğu) (yün çulu/Dürlü boya ħalına) (benzemez/Tükenür mi öksüz)
Tükenür mi öksüz olanın ²⁷ ğamı Güç urulur yegin atlara gemi On beşi olunca kamerin tümü Ezilince yarısına benzemez	(olanın ğamı/Güç urulur) (yegin atlara gemi/On beşi olunca) (kamerin tümü/Ezilince yarısına) (benzemez/‘Abdu’n-Nāfi’ tefekkür ‘ışkına)
‘Abdu’n-Nāfi’ tefekkür ‘ışkına tal ²⁸ Āĥiretde hiç pāre itmez kıl u kāl ²⁹ Hakkın meyvāsından her dem ‘ibret al ³⁰ Armut dādı kirāsına benzemez (Öztürk, 2017: 188).	(tal/Āĥiretde hiç pāre itmez kıl) (kāl/Hakkın meyvāsından her dem ‘ibret) (al/Armut dādı kirāsına benzemez) (benzemez/Ey birāder fikre ³¹)

3.4. Düstür (yā hü)

‘Abdu’n-Nāfi’ye ait aşağıdaki şiir, “koşma” şeklinde olup a b c b - d d d b - e e e b - f f f b... uyak düzeni ve 11’li duraksız hece ölçüsüyle yazılmıştır. Namaz kılma konusunun ele alındığı bu düstura, sihr-i helâl hâkimdir. Ayrıca sihr-i helâl uygulaması, tevriyeli kullanımlarla güçlendirilir.

Ana metin

Şu yalan dünyâda bir güzel gördüm
O da her mü’minde bulunsa gerek
O güzel de bizim gibi de nâdir
Şu zamânda meyl itmesi gücüre

(Sihr-i helâl ile oluşan şekli)

(gördüm/O da her mü’minde bulunsa)
(gerek/O güzel de bizim gibide)
(nâdir/Şu zamânda meyl itmesi)
(gücüre/Īlâ yevmi’l-kıyâm terk itmek)

Īlâ yevmi’l-kıyâm terk itmek yokdur
Eger terk idersek ‘azābı çoğdur
Yigirmi dört sâ’atde tekmi kırkır
Ol kırk da āĥiretde mü’mine çörek

(yokdur/Eger terk idersek ‘azābı)
(çoğdur/Yigirmi dört sâ’atde tekmi)
(kırkır/Ol kırk da āĥiretde mü’mine)
(çörek/Eğer şartı ile edā)

Eger şartı ile edā edersen
Ĥalk-ı Muĥammedi dā’im güdersen
Beş içinde kırkı tekmi edersen
Sevābını ĥesāb itsem gücüre

(iderseñ/Ĥalk-ı Muĥammedi dā’im)
(güdersen/Beş içinde kırkı tekmi)
(idersen/Sevābını ĥesāb itsem)
(gücüre/Dīn diregi dirseñ o beşe)

Din diregi dirseñ o beşe maĥşuş
Mü’mine zevk olur orda bā-ĥuşuş
Terkine din hedm çok vārid nuşuş
Her zamān atı biz o yola sürek

(maĥşuş/Mü’mine zevk olur orda)
(bā-ĥuşuş/Terkine din hedm çok vārid)
(nuşuş/Her zamān atı biz o yola)
(sürek/Şıdkıla girmiyok bizler)

Şıdkıla girmiyok bizler mescide
Alnımızı komayorık secdeye

(mescide/Alnımızı komayorık)
(secdeye/Yüzümüz yok ki cennetde)

²⁷ Kelime “ölenin” şeklinde tevriyeli de okunabilir.

²⁸ Kelime “dalmak” ve “odun parçası” anlamlarında tevriyelidir.

²⁹ Kelime “dedi kodu” ve “söz” anlamlarında tevriyelidir.

³⁰ Kelime “almak” ve “kırmızı renk” anlamlarında tevriyelidir.

³¹ Şiirin ilk mısrasında sihr-i helâl oluşturulurken boşta kalan kısımdır.

Yüzimiz yok ki cennetde müjdeye Devām-ı hamsde Kevşer içerek	(müjdeye/Devām-ı hamsde Kevşer) (içerek/Ḥaḥ ihsānı çokdur birden)
Ḥaḥ ihsānı çokdur birden biñ verir Bir bideri ekseñ düşün ḥv[ā]n verir Buğday çavdardan temiz un verir Rızk melekleri ev ev gezerek	(biñ verir/Bir bideri ekseñ düşün) (ḥv[ā]n verir/Buğday çavdardan temiz) (un verir/Rızk melekleri ev ev) (gezerek/Bizde hiç ḥavf yok ki aşlımız)
Bizde hiç ḥavf yok ki aşlımız meni Bulamadım benden maḥlûḳda denī Ecel gelüp yarın ararlar seni Münker Nekir cevabları güçürek	(meni/Bulamadım benden maḥlûḳda) (denī/Ecel gelüp yarın ararlar) (seni/Münker Nekir cevabları) (güçürek/Rabbim zor işi buyurmamış)
Rabbim zor işi buyurmamış insāna Bizim gibi insān beñzer ḥayvāna Luṭf u ihsān tevḥīde çalışana Yarın ḥavflı yire kılıçla tüfek	(İnsāna/Bizim gibi insān beñzer) (ḥayvāna/Luṭf u ihsān tevḥīde) (çalışana/Yarın ḥavflı yire kılıçla) (tüfek/Eger tevḥīde çalışsa)
Eger tevḥīde çalışsa bir kişi Mā-sivādan başlar ise teşvīşi Resūl-ı kibriyā anıñ yoldaşı Sancağıñ dibinde selīm gezerek	(bir kişi/Mā-sivādan başlar ise) (teşvīşi/Resūl-ı kibriyā anıñ) (yoldaşı/Sancağıñ dibinde selīm) (gezerek/‘Ābidāne şandım kendimi)
‘Ābidāne şandım kendimi her ān Meger benden ednā yoğimiş bir cān ‘İlmime güvendim gezdim her zemān Bilā fikr u bilā ‘amel gezerek	(her an/Meger benden ednā yoğimiş) (bir cān/‘İlmime güvendim gezdim) (her zemān/Bilā fikr u bilā ‘amel) (gezerek/Bir deryāya taldım sıdıkıñ)
Bir deryāya taldım sıdıkıñ şıddıkı “Fe’zkirū” āyeti andan daḳīki ‘İlm ü ‘amel deger budur ḥaḳīki Zünūbi i’tirāf edüp sezerek	(şıddıkı/“Fe’zkirū” āyeti andan) (daḳīki/‘İlm ü ‘amel deger budur) (ḥaḳīki/Zünūbi i’tirāf edüp) (sezerek/Günāhım çok deyü kesmem ³²)
Günāhım çok deyü kesmem ümīdi Naḳīle te ḳaf nun vav turaḳladı Daḥi cem’-i vāvı naşşı ḥamīdi Maḥmūd-ı şefā‘at dizime ³³ direk	(ümīdi/Naḳīle te ḳaf nun vav) (turaḳladı/Daḥi cem’-i vāvı naşşı) (ḥamīdi/Maḥmūd-ı şefā‘at dizime) (direk/‘İlmiñe güvenme ey ednā)
‘İlmiñe güvenme ey ednā Nāfi ‘Amel itmez iseñ hiç yok menāfi ‘Aşḳıñ olur ise Muḥammed şāfi Biz ‘aşaba lābūd şefā‘at gerek (Öztürk, 2017: 190-191).	(Nāfi / ‘Amel itmez iseñ hiç yok) (menāfi / ‘Aşḳıñ olur ise Muḥammed) (şāfi / Biz ‘aşaba lābūd şefā‘at) (gerek/Şu yalan dünyāda bir güzel ³⁴)

3.5. Düstûr

‘Abdu’n-Nāfi’ye ait aşağıdaki şiir, “koşma” şeklinde, a b a b – c c c b - d d d b - e e e b... uyak düzeni ile ve 11’li duraksız hece ölçüsüyle yazılmıştır. “Kimse, kimi, bazı” belirsizlik edatları

³² “küşmem” şeklinde de okunabilir.

³³ Kelimenin anlamı pek uygun görünmüyor.

³⁴ Şiirin ilk mısrasında sihr-i helâl oluşturulurken boşta kalan kısım.

mısra başlarında sıklıkla kullanılarak mısra başı ses benzerlikleri ile oluşturulmuş bu koşmada, sihr-i helâl hâkimdir.

Ana metin

Her uluna vermiş Rabbim bir merak
Kimi cehl ile okuyup yazıyor
Merâķıñ olur mu yakını ırak
Kimi de şulara düşmüş yüzüyor

(Sihr-i helâl ile oluşun şekli)

(bir merâķ/Kimi cehl ile okuyup)
(yazıyor/Merâķıñ olur mu yakını)
(ırak/Kimi de şulara düşmüş)
(yüzüyor/Kimisine verüp av)

Kimisine verüp av merâķını
Kimisi oplayup alur haķķını
Kimisiniñ kara edüp aķını
Kimi Mecnûn gibi tağda geziyor

(merâķını/Kimisi oplayup alur)
(haķķını/Kimisiniñ kara edüp)
(aķını/Kimi Mecnûn gibi)
(tağda geziyor/Ba'zı rızķ için)

Ba'zı rızķ için ider niyâzı
Ba'zı 'aşķı daşup kılar ġâzi
Kimisi de alup eline sâzı
Her gönülden bir murâdıñ seziyor

(ider niyâzı/Ba'zı 'aşķı daşup)
(kılar ġâzi/Kimisi de alup eline)
(sâzı/Her gönülden bir murâdıñ)
(seziyor/Kimisi de düşüp pütler)

Kimisi de düşüp pütler eline
Kimisi atır çeküp gider yoluna
Kimi meyl virüp dünyâ malına
Kimi kâfir olup yoldan azıyor

(eline/Kimisi atır çeküp gider)
(yoluna/Kimi meyl virüp dünyâ)
(malına/Kimi kâfir olup)
(azıyor/Kimseye deme kim şun için)

Kimseye deme kim şun için şöyle
Haķ emr itmiş yerindedir ol öyle
Gel san 'atlara var seyr eyle
Haķķıñ muradını işler diziyor

(şöyle/Haķ emr itmiş yerindedir)
(ol öyle/Gel san 'atlara var)
(seyr eyle/Haķķıñ muradını işler)
(diziyor/'Abdu'n-Nâfi' eydür)

'Abdu'n-Nâfi' eydür bir merâķını
İmâm durur almaz yarı haķķını
Kimse bilmez ne ise ahlâķını
Evi koyup diyâr diyâr geziyor
(Öztürk, 2017: 192).

(bir merâķını/İmâm durur almaz)
(yarı haķķını/Kimse bilmez ne ise)
(ahlâķını/Evi koyup diyâr diyâr)
(geziyor/Her uluna vermiş Rabbim³⁵)

Yazmalarda yer almakta olan düstûr başlıklı on üç adet şiir incelenmiş olup şiirlerin genellikle şekil özellikleri üzerinde durulmuştur. İncelediğimiz tüm şiir örneklerinde sihr-i helâl uygulanmış şiirlerin yeni şekilleri karşılarında gösterilmektedir. Sihr-i helâl uygulanırken edebi sanatla ilgili şiirlerdeki tevriyeli kullanımlar, cinaslı okumalar ve Osmanlı alfabesinin farklı okunuşlara imkân veren yapısına da dikkat çekilmiş olup görebildiğimiz kadarıyla şiirlerin üzerinde göstermeye çalıştık. Ayrıca bu şiirlerin dış yapısı olan nazım birimi, kafiye, ölçü, vezin ve mısra, beyit ya da dörtlük gibi özellikleri verilmiş olup muhtevalarına ise kısaca değinilmiştir.

Sonuç

Yazmalarda “دستور” başlığı ile yer almakta olan onüç şiiri inceledik. Şimdiye kadar bu şiirler “destûr” şeklinde okunmuş olup dinî-tasavvufi izin istemek ve mâ-sivâyı terk konularıyla bağdaştırılmıştır. Bu şiirler, gazel, semai ve destan başta olmak üzere çeşitli şiir şekillerinde yazıldığı görülmektedir. Bu nedenle biz de “دستور” kelimesinin daha önce ilgili araştırmacıların belirttiği gibi bir şiir şekli değil de muhtevaya bağlı bir adlandırma olabileceğini düşündük. Tetkiklerimizde diğer araştırmacıların akıbetine uğrayarak bu şiirlerde, konuya bağlı bir ortak

³⁵ Şiirin ilk mısrasında sihr-i helâl oluşturulurken boşa kalan kısım dır.

özellik göremedik. Nihayetinde nazım şekillerinin de farklı olması nedeniyle “دستور” nitelemesinin farklı nazım şekillerinde ortak olabilecek bir söyleyiş yani bir üslûp özelliği olabileceği düşüncesiyle araştırmalarımızı metinlerin söyleyiş özellikleri üzerinde yoğunlaştırdık.

“دستور” kelimesinin destûr ile düstûr şeklindeki ikili okunuşunun, karışıklığa neden olabileceğini düşündük. Farsça kökenli olan “destûr” kelimesi ile müsaade almak, izin istemek anlamıyla öne çıkan bir şiir türü olduğunu gördük. Bu şiirler XIII. yüzyıldaki “yort savul” ile ilişkilidir. “Mâ-sivâyı terk etmek” anlamında ve “savulun” ya da “uzaklaşın padişah geliyor” edasıyla dinî-tasavvufî konuların işlenmiş olduğu bu şiirlerin örnekleri, Pir Sultan Abdal’dan günümüze kadar hayli yaygın bir yelpaze teşkil etmektedir.

Yazmalarda yer alan “دستور” (düstûr) başlıklı şiirler ise biçim ve içerik yönünden “destûr” içerikli şiirlerden farklıdır. İncelediğimiz örneklerde gazel, semai ve destan başta olmak üzere şiir nazım biçimlerini niteleyen bu kelimenin kaide, kanun, kural anlamlarıyla öne çıkan bir üslûp tarzı olarak “düstûr” adıyla ayrı bir şiir tarzı ve üslubu olabileceğini düşündük. “Düstûr” tarzı elimizde bulunan onüç adet şiiri her yönüyle inceledik. “Sihr-i helâl” tarzının bu şiirlerin bütününe hâkim olduğunu gördük. Hatta “sihr-i helâl” uygulanırken şiirlerin ilk dizelerinde ve son dizelerinde artık kalan kısımların anlam ilişkisi ile birbirini tamamladıklarını gözlemledik. Sihr-i helâl tarzını uygularken hazen zorlamalarla karşılaşsak da şiirlerin tüm mısralarında ilk ve son mısralar da dâhil olmak üzere bu tarzın şiirlerin tamamına uygulanabileceğini gözlemledik.

Kaynaklarda sihr-i helâl tarzını araştırırken bu tarza ait “eskilerin itibar ettikleri sanatlardan” veya “son dönem Türk şiirinde sıkça başvurulan söz oyunlarından” olduğunu gördük. Sihr-i helâlin kesin ve ihtilâfsız bir tarifi olmadığını bu nedenle de bir sözün sihr-i helâl sayılıp sayılmayacağına kişinin tercihiyle bağlı bir öznel yargı olduğunu ve sihr-i helâ ile yazılmış şiir örnekler verilirken, sihr-i helâl ibaresinin geçtiği mısra ve beyitlere yer verilmek ile yetinildiğini fark ettik. Edebî sanat olarak eskiden itibar görmüş olan sihr-i helâlin yaygın bir edebî tarz iken zamanla anlam odaklı olup soyut özellik göstermesi nedeniyle ihmal edilip unutulduğu sonucuna vardık. Netice itibarıyla de sihr-i helâlin ihmal edilip unutulmasının, bu edebî sanata dayanan düstûr tarzının da unutulmasına neden olduğu kanaatine vardık.

Osmanlı alfabesinin bazı kelimelerde farklı okumalara izin veren yapısı, tevriyeli ve cinaslı kullanımlar, dilimizde yoğun kullanılan ekler ve geniş ayaklı kelimeler kullanılmak suretiyle sihr-i helâl tarzı, şiirin bütününe uygulanarak düstûr tarzı şiirlerin yazıldığı görüşündeyiz. Sihr-i helâl tarzının yaygın olduğu ve itibar edildiği dönemlerde ne tür anlam, okuma ve yazma çeşitlemeleri ve imkânlarına sahip olduğu konusunda bilgilerimiz çok sınırlı. Bu nedenle sihr-i helâli uygularken bazı mısralarda zorlandık. Bu zorlanmanın nedenleri üç esasa dayanmaktadır. Birincisi bu şiir tarzının anlam odaklı olması nedeniyle öznellik içermesidir. Benim mısra sonunda gördüğüm bir bağlantıyı başka birisi kabul etmeyebilir. İkincisi bu tarz şiirlerin yaygın olduğu bir kültür içinde yoğunlaşmadığımız için bazı kelimelerin okunuş ve anlam evreninin derinliklerine inmekte zorlanmaktayız. Üçüncü neden ise düstûr tarzı şiir örneklerinin sınırlı olmasıdır. Bir zamanlar yaygın olduğu ve itibar edildiği için bu tarz şiir örneklerinin artması muhtemeldir. Bu eksiklikler giderilirse düstûr tarzı ile yazılmış şiirlerin özellikleri tam olarak ortaya konulabilir.

Düstûr tarzı şiirlerde mısralar, hem kendi içinde bir bütünlük ve anlam taşımakta hem de her mısra, kelime veya kelime grupları şeklinde ikiye bölünerek, kendinden önceki ve sonraki mısralarla anlam bütünlüğü oluşturacak şekilde birbirine bağlanmaktadır. Bu üslûp tarzında sihr-i helâl şiirin tümüne hâkim olup bir sözcük ya da söz öbeği, hem önceki hem sonraki mısralarla birleşerek yeni bir şiir oluşturacak tarzda kurulabilmektedir.

Ayrıca şiiirlerin en son mısralarının son kelime veya kelime grupları, şiiirlerin ilk mısrasından sihr-i helâl uygulanırken artık kalan ifade ile birleşerek sihr-i helâl halkasını tamamlamaktadır. İncelediğimiz şiiir örneklerinin tamamında bu uyumu tespit ettik. Dikkat çekici bu uyum, düstûrların “sihr-i helâlin kusursuz bir uygulaması olduğunu” ve “tüm mısraların dairesel bir yapıyla birbirine bağlandığını” göstermektedir. Bunun yanında musammat şeklinde tertip edilen düsturlarda mısraların ikiye bölünerek öncesi ve sonrasıyla yeni mısralar oluşturduklarını tespit ettik.

Örneklerden de görüldüğü gibi düstûr, şekil ve anlam ilişkilerine dayalı bir üslûp tarzı olduğu için, gazel, destân, semâ'î vb. her nazım şekline uygulanabilir.

Düstûrlarda üslûpçuluk hâkimdir. Şair; edebî sanatlar, kelime oyunları, kafiye ve ses tekrarlarıyla bir mükemmellik arayışı ve sözün etkisini artırmak suretiyle bir çeşit sihir olan anlam çeşitliliği ile okuyucuyu etkileme gayesi güder. Bu şiiirlerde ses benzerlikleri, istifham, tevriye, cinas ve farklı okumalara imkân veren kelimeler ön plandadır.

İncelememizde, Niyâzî-i Mısri'ye ait bir düstûrun olması ayrıca “eskilerin itibar ettikleri sanatlardan” ve “son dönem Türk şiiirinde sıkça başvurulan söz oyunlarından” olduğu bilgileri, edebiyatımızda bu tarzın bir zamanlar yaygın olduğunu göstermektedir.

Düstûrların muhtevası, nazım şekilleri, vezin, kafiye ve şekil özellikleri birbirinden farklılıklar göstermektedir. Ancak bu şiiirlerde “dinî-tasavvufî” manalar ile “sihr-i helâl” açısından bir ortaklık görülmektedir.

Düstûrlar, “sihr-i helâl” tarzının bir şiiirin tüm mısralarına uygulanması ve edebî sanatlar ve ahenk unsurlarıyla desteklenerek oluşturulmuş bir şiiir tarzı ve bir çeşit üslûpçuluk ile gazel, semai, destan vb. nazım şekilleriyle yazılabilen dinî-tasavvufî içerikli şiiirlerdir.

Kaynakça

- Pir Sultan Abdal (2016). *Pir Sultan Abdal*. 11 5, 2023 tarihinde [https://www.antoloji.com/:https://www.antoloji.com/iceri-gireyim-destur-olursa-siiri/adresinden alındı](https://www.antoloji.com/:https://www.antoloji.com/iceri-gireyim-destur-olursa-siiri/adresinden%20alindi).
- Albayrak, N. (2009). Türk Halk Şiiirinde Biçim ve Tür Sorunu, *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 2(3-4), 133-186.
- Barlıoğlu, İ. (2016). *Antoloji.com - Şiiir, Şair ve Edebiyat*. 11 3, 2023 Tarihinde Destur Verilince: <https://www.antoloji.com/destur-verilince-siiri/> adresinden alındı
- Belenkuyu, B. (2022, 8 30). Nâ'imî ve Destûr Başlıklı Manzumesi. *ESTAD Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 5(2), 576-591.
- Koğucak, M. E. (2016,). *Destur Verin Geliyoruz*. 11 3, 2023 tarihinde Antoloji.com - Şiiir, Şair ve Edebiyat: <https://www.antoloji.com/destur-verin-geliyoruz-siiri/> adresinden alındı
- Devellioğlu, F. (1993). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat*. Ankara: Aydın Kitapevi.
- Dilçin, C. (1995). *Örneklerle Türk Şiiir Bilgisi*. Ankara: TDK.
- Erdoğan, K. (1998). *Niyazi-i Mısri Divânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Oğuz, M. Ö. (1993). Halk Şiiirinde Tür ve Şekil Meselesi", sy. 19 (Güz 1993), s. 13-17. *Milli Folklor*(19), 13-17.
- Okay, M. O. (2004), “Sihr-i Helâl'e Dair”, *Türklük Bilgisi Araştırmaları Günay Kut Armağanı*, 28/I.
- Öztürk, N. (2017). Destûr Başlıklı Şiiirleri Nasıl Okumalıyız? *Çukurova Üniversitesi Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 174-197.
- Sıkıcıkoğlu, İ. (2016). *Destur Verin Erenler Huuuu!* 11 3, 2023 tarihinde Antoloji.com - Şiiir, Şair ve Edebiyat: <https://www.antoloji.com/destur-verin-erenler-huuuu-siiri/> adresinden alındı
- Solak, İ. (2016). *Destur Hacı Bektaş'im*. 11 23, 2023 tarihinde antoloji.com: <https://www.antoloji.com/destur-haci-bektas-im-siiri/> adresinden alındı
- Ünal, A. R. (2016). *Antoloji.com - Şiiir, Şair ve Edebiyat*. 11 3, 2023 tarihinde Destur: <https://www.antoloji.com/destur-siiri/> adresinden alındı
- Uludağ, S. (1999). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü* (Cilt 3). İstanbul: Marifet Yayınları.

Yenişafak, Ş. (2016). *Antoloji.com - Şiir, Şair ve Edebiyat*. 11 3, 2023 Tarihinde Destur Aldın mı Gönül:
<https://www.antoloji.com/destur-aldinmi-gonul-siiri/> adresinden alındı

Yürek, H. (2008). Sahr-i Helal ile Anjambeman Teknikleri Üzerine Mukayeseli Bir Çalışma. *Bilig/Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(46), 179 - 192.